

**ΝΙΚΟΣ
ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ:**
"Ένας Όδυσσέας
του 20ου αιώνα"

«Τουτουσές τσ' ανθρώπους

Ο Νίκος Καζαντζάκης δεν είναι μόνο ο κορυφαίος λογοτέχνης του αιώνα μας και γενικότερα της ελληνικής λογοτεχνίας όλων των εποχών.

Δεν είναι ακόμα μόνο ο μεγάλος στοχαστής και φιλόσοφος των καιρών μας που δέχτηκε όλες τις φιλοσοφίες και τις άρνήθηκε ταυτόχρονα, με χαρακτηριστικό την διαρκή αγωνία της ανθρώπινης ύπαρξεως που αγωνίζεται μέσα από τις αντιθέσεις και τα προβλήματα να μετατρέψει την ύλη σε πνεύμα, να ελευθερώσει την ψυχή του ανθρώπου από το γήινο περίβλημα της και να την οδηγήσει μέσα από τον άνηφορικό δρόμο στην κορυφή του χρέους.

Είναι ο Καζαντζάκης, για μας τους Κρητικούς, ο μεγάλος Κρητικός και πατριώτης, ο άνθρωπος που φέρνει μέσα στις χιλιάδες σελίδες της πνευματικής του καρποφορίας ολοζώντανη και ανόθευτη την Κρήτη, ήρωική, περήφανη, ελεύθερη, την Κρήτη που τόσο αγάπησε ο άδρος τούτος Κρητικός, ο περήφανος άετος του Ψηλορείτη.

Στις 26 Οκτωβρίου του 1957, έπαψε να κτυπά η καρδιά του Νίκου Καζαντζάκη και μαζί μ' αυτήν σταμάτησε, στο μακρινό Φράϊμπουργκ, και η άνηφορική πορεία του νεώτερου Οδυσσέα.

Όστόσο, 17 ολόκληρα χρόνια μετά το θάνατό του, κανείς δεν έπαψε να μιλά για τον Καζαντζάκη οά να θρίσκειται ακόμη ανάμεσά μας. Γιατί κανείς δεν έχει ούτε την πιο μικρή άμφιβολία πως το έργο που άφησε είναι κάτι πολύ περισσότερο από μια προσφορά στη νεοελληνική λογοτεχνία.

Πολλοί άνθρωποι στην ηλικία που πέθανε ο Καζαντζάκης δεν έχουν πιά να δώσουν τίποτα το ιδιαίτερα δημιουργικό. Συνήθως έχουν νεκρωθεί πνευματικά και ο αναμενόμενος σωματικός θάνατος είναι ή απόλυτρωσι από τα «δάσανα της ζωής». Μά ο Καζαντζάκης ήταν ένα ξεχωριστό φαινόμενο. Η δημιουργική του ικανότητα είχε πάρει τα τελευταία χρόνια της ζωής του τέτοια ένταση και τό μυαλό του γεννοβολούσε τόσο πλούσια, λές και ο μεγάλος Κρητικός ήθελε να γονιμοποιήσει όλες τις σι-

δέν τσί

θάβουν

νεκροθάφτες!»

γμές που φτερούγιζαν ή μια πίσω από την άλλη.

Δέκα χρόνια διορία ζητούσε ακόμα από τον Θεό του ο Καζαντζάκης για να τελέψη τό έργο του πάνω στή γή, ώστε νάρθη μετά ο Χάρος και να θρη νά πάρη μονάχα ένα σακκι κόκκαλα, όπως έλεγε. Άλλά ο θάνατος δεν κάνει τά χατήρια κανενός, ακόμα κι αν αυτός είναι ένας γίγαντας, ένας Καζαντζάκης...

Η εργατικότητα του Καζαντζάκη δεν θρίσκει όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σ' ολόκληρο τον κόσμο τέτοιο ταίρι. Άρκει και μόνο να σκεφτή κανείς ότι ή «Οδύσσεια», τό μεγαλύτερο έπος της λευκής φυλής με τους 33.333 δεκαεπτασύλλαβους στίχους, γράφτηκε επτά φορές από τό χέρι του αναταπόνητου αυτού έργατη!

Πάμπλουτο σέ ιδέες και φιλοσοφικό στοχασμό, πάμπλουτο σέ ανθρώπινα συναισθήματα, είναι τό έργο του. Ποίηση επική. Μυθιστόρημα και θέατρο επικό. Ιστορία της ανθρώπι-

Η Κρήτη κηδεύει τόν Καζαντζάκη.

νης ζωής, βιοπαράστασι, πιά σωστά, και όχι βιοϊστορία, τής ανθρώπινης περιπέτειας που τελειώνει μέσα σε μιὰ άστραπή του χρόνου, Ιστορία τής μεγάλης ανθρώπινης πορείας προς τήν αιωνιότητα.

Πλήθος ανατολές του ήλιου και πλήθος ήλιοθασιλέματα. Πλήθος στιγμές τής φύσης, στιγμές τής στεριάς, στιγμές τής θάλασσας. Εικόνας του κοινωνικού βίου, εικόνας οικογενειακής θαλπωρής και εικόνας ξηνητεμίων. Γεννητούρια, μετώματα, έρωτοσμιζήματα, σκοτωμοί και θάνατοι. Πίκρες, καημοί, νοσταλγίες, πόνοι και ξεφαντώματα καρδιάς, ταπεινώσεις, ήρωϊσμοί, αλλάζονειες, περιφάνειες άξιες και ανθρώπινες.

Ο δρόμος τής τέχνης του Καζαντζάκη τόν φέρνει στα σύμβολα. Τόν φέρνει σ' ένα διάσπαρτο στο λόγο του συμβολισμό. Ένα συμβολισμό που δεν έχει καμιά σχέση με το γνωστό δόγμα, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά ή απομόνωση, ή άσκητισμός, ή ξεκαθάρισμα, ή εξαγωγή και παρυσίασι τής ουσίας τής ζωής και των μεγάλων αληθειών τής.

Αυτήν τήν ουσία, άποκαλύπτοντάς τήν σε κάθε λεπτομέρεια, κάνει τήν λεπτομέρεια νά παίρνη τό μέγεθος του συνόλου. Έτσι, όλα στο έργο του Καζαντζάκη είναι μεγάλα. Μεγάλος ή στοχασμός του, μεγάλες οι ιδέες και οι συγκινήσεις του, μεγάλοι οι πόθοι του και τά δράματά του. Μεγάλη ή λαχτάρα τής λευτεριάς, τής άπελευθέρωσης καλύτερα, που δεν είναι παρά ή σάρκα και τό πνεύμα στο υπέρτατο συνταίριασμά τους. Που δεν είναι παρά ή ίδια ή λατρεία τής ζωής, παρά τό ίδιο τό ποθοπλάνταχτο,

πασίχαρο μά κι άπελπισμένο κολύπημα στα πλατιά νερά τής:

Ένα άφηλόγκρεμό 'ναι Ζάλογγο ή ζωή μας, όλοϋθε άράπηδες μάς κυνηγοϋν, θαρρώντας, χαθήκαμε και δεν υπάρχει σωτηρία' μά έμεις, πιά στην κορφή του χαλασμού, μεγάλες πετοϋμε όρθές, διπλές έλευτεριάς φτεροϋγες. Δεν είναι ή Μοίρα Παντοδύναμη' ή ηνχη 'ναι του έλευτέρου, του άγνοϋ κι άπελπισμένου ανθρώπου.

Η «ΚΡΗΤΗ» δεν είναι λογοτεχνικό περιοδικό. Δεν είναι έπομένως σε θέσι νά κρίνη τό λογοτεχνικό έργο του μεγάλου Κρητικού λογοτέχνου και διανοητού.

Από τήν άλλη πλευρά όμως άναγνωρίζει ότι ο Νίκος Καζαντζάκης έλάχιστα τιμήθηκε στον τόπο του βίου του αξίζει, με δάσι τήν προσφορά του. Ακόμα και σήμερα γίνεται άφορμή για τήν διατύπωση των πιο αντιφατικών κρίσεων γύρω από τό όνομά του. Έξακολουθεί ακόμα νά είναι από πολλούς παρεξηγημένος.

Με σκοπό νά διαλύση αυτή τήν πλάνη, για όσους υπάρχει ακόμα, παρουσιάζει στο τεϋχος αυτό μιὰ σειρά κειμένων γνωστών ανθρώπων του έλληνικού πνεύματος, που γράφτηκαν λίγο μετά τό θάνατό του. Η «ΚΡΗΤΗ» δηλώνει επίσης πως με μεγάλη χαρά θά φιλοξενήση στο μέλλον κάθε κείμενο, έπιστολή, φωτογραφία ή έτιδήποτε άλλο σταλή στη διεύθυνσί τής και άναφέρεται στο Νίκο Καζαντζάκη.

Μάνος Χ.

Ο Νίκος Καζαντζάκης —γιός του Μιχάλη και τής Μαρίας— γεννήθηκε στο 'Ηράκλειο, στις 18 Φεβρουαρίου 1883.

Δυό φορές στα μικρά του χρόνια βρέθηκε (μαζί με τήν οικογένειά του) πρόσφυγας: τήν πρώτη στόν Πειραιά, τή δεύτερη στη Νάξο.

Τά πρώτα γραμμάτια πάμαθε στο 'Ηράκλειο. Στην Αθήνα σπούδασε Νομικά και πήρε τόν τίτλο του διδάκτορος με άριστα.

Συνέχισε τις νομικές σπουδές του στο Παρίσι, όπου όμως πιά πολύ παρηκολούθησε τά μαθήματα φιλοσοφίας του Μπερζόν, που τόν επηρέασε βαθιά, όπως και ή φιλοσοφία του Νίτσε.

Στά γραμμάτια έμφανίστηκε τό 1906, με τό ψευδώνυμο «Κάρμα Νιρβάμη» και άργότερα «Πέτρος Ψηλορείτης».

Τό 1911 παντρεύτηκε τήν Γαλάτεια 'Αλεξίου (Καζαντζάκη).

Στους Βαλκανικούς Πολέμους κατατάχτηκε έθελοντής στο στρατό.

Τό 1914 γνωρίζεται με τόν 'Αγγελο Σικελιανό, τόν μεγάλο του φίλο και συναθλητή.

Συνοργάζεται με πλήθος έφρημερίδες και περιοδικά, μεταφράζει άδιάκοπα, γράφει λογιές - λογιές βιβλία, άλωνίζει τόν κόσμο με τά ταξίδια του.

Τό 1945 παντρεύτηκε τήν 'Ελένη Σαμίου (τόρα 'Ελένη Καζαντζάκη).

Τιμές ή 'Ελλάδα δεν του άπένευσε. Μία φορά που ζήτησαν με τόν Σικελιανό νά μποϋν στην Ακαδημία (1956) δεν τό κατώρθωσαν.

Από τό 1946 ζει στη Γαλλία, στην πόλη ANTIBES, συνεχίζει όμως τά ταξίδια του. Τό τελευταίο του, στην Κίνα, στάθηκε ή ατία του θανάτου του. Πέθανε στο Φράϊμποουργκ, στις 26 Οκτωβρίου 1957, από άσιατική γρίπη, προσβεβλημένος από τό αντίχολερικό έμβόλιο που του έγινε στο πέρας του από τήν Κίνα στην Γαλωνία.

Νεκρός μιὰ μεταφέρεται στην Κρήτη και ένταφιάζεται στο 'Ηράκλειο. Όταν τό φέρετρο που τό συνώδευαν χιλιάδες άνθρωποι έφθασε υψηλά στο Κίστρο κι οι νεκροθάφτες έτοιμάζονταν νά τό κατεβάσουν στον τάφο, ή καπετάν - Μανουσάκας, ή Κρητικός με τις μουστάκες και τήν λεβέντικη κομμωσιασά άρπαξε τήν κάσα και μόνος του τοποθέτησε τόν νεκρό μέσα στο μνήμα λέγοντας:

—Τουνουσές τσ' ανθρώπους δεν τσι θάβουμε νεκροθάφτες!

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Με το θάνατο του Νίκου Καζαντζάκη η νεώτερη πνευματική Έλλάς έχασε, μέσα σε σύντομο χρόνο, έπειτα από τον Σικελιανό, τον δεύτερο στυλο της. Έχασε και η ελληνική νεότης ένα υψηλό παράδειγμα ήθους. Διότι ο Καζαντζάκης ήτο ένας άριστος άνθρωπος. Εις καιρούς όπου υπάρχει τόση πενιχρότης αληθινών ανθρώπων και τόση κιβδηλία χαρακτήρων, μορφές όπως του Καζαντζάκη είναι μία παρήγορη βεβαίωση ότι η ανθρωπίνη αξιοπρέπεια δεν έχει ανεπανόρθωτα ξεπέσει. Παίρνει άκομα κάποια δικαίωση αυτό το είδος του πνευματικού αναχωρητισμού που ολοένα και άραιώνει γύρω μας κι ολοένα συμβιβάζεται με ό,τι γίνεται τρόπος βιώσεως και ρουτίνας.

Φύσις ελεύθερη άγρίως ελεύθερη, ο Νίκος Καζαντζάκης, θρηρτής του άπολύτου, είχε κατορθώσει να δομήσει, τουλάχιστον για τον εαυτόν του, το νόημα της ελευθερίας του και να το άπογυμνώσει από κάθε επίκτητο συμβατισμό. Είχε άρνηθί από πολύ ένωρίς κάθε προσχώρηση, κάθε αυτοδουλοσύνη, κάθε στρατεύση. Έκράτησε για τήν ψυχή του το μέγα δώρον της επιλογής ανάμεσα σ' ό,τι πιστεύεται καλό και σ' ό,τι πιστεύεται κακό, προσπαθώντας εκάστοτε να παραμερίσει τήν επιλογή, τον συμβατισμόν, και να φτάσει στην ίση ούσια των πραγμάτων. Και η ούσια αυτή του φαινόταν πολλές φορές ενίπια και άτεμάχιστα. Η πορεία προς αυτό το περ' άπ' τό καλό και τό κακό, άν έγινε με διάθεση νικητική, διατηρεί, εν τούτοις, τήν άποκλειστικά δική της φυσιογνωμία. Ο υπεράνθρωπος του Καζαντζάκη δεν είναι στο βαθύτερο πυρήνα του νικητικός. Δεν έχει τήν τευτονική άγρωχία και μισαλλοδοξία, όσο κι άν κάπως ή πολύ, παραπλάνα ή ηυδενιστική πρόσμωση. Είναι — και άς μήν ταραχή ή λέξει — υπεράνθρωπος χριστιανικός, άλλ' έξω από κάθε δογματική.

Αυτή ή άγρια ελευθερία του Καζαντζάκη του έτοιμάσε πάντοτε πολλές παρεξηγήσεις. Οι άνθρωποι ίδιους του καιρού μας, έχον αυθηγοισί τις ταεινωμοήσεις και ή κάθε ταεινωμοήσεις προυποθέτει κάποιαν πειθαρχίαν και ένα ιδωόδε άγελασία. Τό «έμεεις» είναι ή άρθόδοξη τοποθέτησις, τό «ένύ» είναι ή αίρεσις ή ή άναρχία. Τό μεταξύ των δύο πολεμικών διαστήμα, ή μαζική επίδολή ήταν τόσο, ώστε ή αίρεσις θα θεωροείτο περίπου ένγκλημα. Τό «ένύ» ήτο ά μέγας «έχθρος του λαού». Καί ήταν, κατά κάποιον τρόπον, δικαιολογημένη και ή δυσπιστία και ή έχθροσύνη. Οι ιδεολογίες δεν είχαν δοκιμασθή, ή νοητεία των είχε και πειστικότητα και δύναμη που αειχραλώτιζε τις συνειδήσεις. Τό θάρρος του να είναι κανείς μόνος και να βλέπει με άδολυτο μίτι τήν στυληνήν επιφανείαν των ιδεών — για να μπορεί να φθάσει στο βάθος — έθωροειτο δειλία. Δεν έπρεπε να άναζητεί κανείς από τους ανθρώπους τήν ψυχή των. Ούτε άναμεσα από τό δόγματα και τις ιδεολογίες αυτών των σασατών που έχει κληρονομήσει τόν άγιο και κληβονότα τον μέσα του τόν άνατίδα. Ο Καζαντζάκης αυτών τόν άγιο ζητούσε πάντα κι άπου τόν ευίστακε — άκόμη και μέσα στα θηρία — ήταν πρόθυμος να τόν χειριστεί.

Θά ήταν ώστοσο πλόνην να ύποθεθί ότι ο Καζαντζάκης είχε φτάσει σε μία καθουραααααική βεβαιότητα που θα έθετε τέρμα στην άγνια και στην άναζητήση. Τό μυστήριο του ανθρώπου είναι πιο πυκνό κι από τό μυστήριο του Θεού. Έξ έλλαυ οι θρησκείες φροντίζουν πάντοτε να τό έρμηνεύουν και να δικαιόκουν τήν έμπιστοσύνην από τους πιστούς των, άναλλαζόντας έτσι τήν βεβαιότητα και τήν ταλάντευση με τήν νωβρή ήμερία της προσημνής. Ο Καζαντζάκης ύπέρθε πάντοτε στην άνίχνευση του ένας από τους DESPERADOS του, τους ήρωας του. Άλλά είχε τήν άριστην ίκανοποίηση αυτής της οδιόλιπτης προσέδοειας — όπως έλεγε κάποιος και στο άποκαλυπτικό μυστιστήριό του, τόν «Βίο και Πολιτεία του Άλέξη Ζορμπά» — τού να μεταυσιάζη τήν ύλη σε πνεύμα, τού να προσγγίγη μίαν άλήθεια λυτρωτική, που ενώ κλιμακώται στη μεταδωση από τό ένα πάθος στο άλλο, μπορεί να άδηγήσει στην έννοια της άπολύτου άποδοξευσεως. Θά ήταν τότε τό άκροστο στόδιο της άνιδιαιτολής ελευθερίας, δηλαδή της ελευθερίας στην άκέραιη της έννοια. Αυτή τήν έννοια της ελευθερίας — ύπερ λέει ο συγγραφέας του «Ζορμπά» — θα ήμποροσε να τήν δομήσει κανείς άν κατάρωθνε να φτάσει στην άντίληψη του έννοιου της παγκόσμιας άντίληψης.

Ο κοσμοανιότος του Καζαντζάκη έχει ζωμωθή με ιδεολογικών άγνια που, έπειδή ξεπερνά τήν έποχή της, έπειδή ξεπερνά τόν άνθρωπον της συγκεκριμένης στιγμής και τόν άνευζίει με τήν προσοπική της ονιαιότητα, φτάνει στην άγνια της μεταφυσικής. Καί ο σόπος της άγνιας αυτής είναι, στο βαθύτερον πυρήνα του, θρησκευτικός.

Ένθυμουμαι πως σε μία συνομιλία μου με τόν ποιητήν πριν από κάποια χρόνια της «Ο-

Του ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ

δύσσειας», για τόν άγωνα, και τήν άγνια του ήρωά της, ο Καζαντζάκης είχε άποφάσει κάθε άπάντηση που θα έδινε μίαν άποκριση σε έρωτήματα επίκαιρας έπιγόνας. Η σκέψις του άγκάλιαζε τό γενικώτερον, τό άχρονο προβλημα της ανθρωπινής μοίρας και ή ματιά του — κάποτε είχε μίλησει για τήν «κρητική ματιά» — αυτήν ύποδηλοούσε τόν τρόπον που άντίκρυζε τή σύνθεση Άνατόλης και Δύσεως τήν σύνθεσιν Άσιας — Έλλάδος, τού άσιού του Διονύσου και τού Έλληνος Άπόλλωνος — ή ματιά του αναζητούσε τό καθολικώτερον σχήματα που θα μπορούσαν να χωροέσουν τόν άραματισμό του. «Ένωθα — μου έγγραψε τήν άλλη μέρα (24.10.43) από τήν Άίγνια συνεχίζοντας τήν άρχινημένη συνομιλία — πως όσο προχωρούσε ο Όδυσσεάς τό έ γώ τω πλάτυνε, έπαυζε τό εκάστοτε καλοούπι — έγω άτουικέ, οικογένεια, πατρίδα, ράτσα, άνθρωπος, ένόργανο άν... — κι ένιωθα όλοένα να ταυτίζεται με τή φοβερή ακατάλυτη κι όλο μυστήριο έφοδο που παρουσιάζεται στον πλανήτη μας με τή μορφή: Ζωή. Ένωθε ο Όδυσσεάς να ήλθε συνείδηση, ή Έφοδος αυτ ή δημιουργία ματία κι έβλεπε, άπτιά κι άκουγε, καρδιά και χείρονταν και πονούσε... Όταν με ρωτάς λ.χ. τί στάση παίρνει ο Όδυσσεάς στο πρόβλημα: Άτομο — Σύνολο, ό,τι κι άν άπάντησά μου φαίνεται πως ή άπάντηση στενεύει τήν πρόθεση του Όδυσσεά, γιατί έτσι θα φυλάκιζε τήν Κραυγή του σε ώρισμένο, δηλαδή περιωρισμένη διατύπωση, που σήμερα μπορεί να ίκανοποιή τούς πιο προχωρημένους αύρι έμως ή μεθούριο θα φαίνεται ανθηρητική και σταός πιο καθυστερημένους. Ο Όδυσσεάς, άπάνω άπ' τή δική του τή λύση που μπορεί να άνο διαφορετική από τήν άλλη, αλλά θ' άκαλουθεί τήν ίδια ανθηρηκή κατεύθυνση — διαφορετικά μονοπάτια προς τόν ίδιο Άνήφορο...

Και νι' αυτό, καθώς και συ τό λές, ο Όδυσσεάς είναι ένας περα από φυλετικούς περιορισμούς, πολιτικής τής άύριανής (της εκάστου αούρσανης) πολιτείας. Κρητική ματία, δε θα ήη να διώξουμε τόν δυτικό, άνατολικό, άρχαιο ελληνικό πολιτισμό; ή ή ή συνδέσσειες όλο αυτ ή και πώ πάντων αυτ το καινουργιο που άναβρούει μέσα μας και να ζήσουμε υιά νέα πιο πλατεία, πιο έννιαία και πιο ύπεύθυνη άντίληψη της ζωής? Ο Όδυσσεάς δρασκελίζει, όπως λές, άχι τήν Έλλάδα, παρ ότ ής υό Εκινά άναγκααστικά από τήν Έλλάδα... Καθώς άκόμα λές, ο Όδυσσεάς πλόηει ένα Μυθο... είναι αυτός ο ίδιος ο Μυθος. Σε ώρισμένες, όμως, στιγμές σε μεγάλ ή ένταση, σε κρίση που βασταίει υιών άστορητή — μία «μούρη άστορητή» — απόζουν όλο τό καλοούπι κι όλο άφονίζονται. Τό ίδιο δεν έκαμε κι ο Πίνδαρος, ο μέγας άότρης κι υμνητής του έφηβικού κορημού, τού χειροιαστού άββλου, τής βεβαιότητας για τήν άεία της ζωής; Κι όμως αυτός ο Πίνδαρος κάποτε θα πλάνατε κι έσυσε κι αυτ ή άν αποτήρηση μηδενιστική του κραυγήν — «Κι άς δνας άνθρωπος!» — Τήν ίδια τρομαχτική κραυγή δε ζήχουν κάποτε κι οι πιο Έλληνες άπό τούς Έλληνες; ο Όμηρος και ο Σοφοκλής; Όμοιο κι ο Όδυσσεάς. Κάθε ψυχή μεγάλη πλαντάει κάποτε, γιατί υιούθι πως κι ο άνώτερος άβλος κι ή άνώτατη χρά ή θλίψη και τό άπότολμο ίδανικό δεν τήν χωράει. Τιποτε δεν τήν χωράει, παρ όνοχο το Τίποτε. Κά ρίχνει μία κραυγή. Κι ύστερα πάλι ανώνρχεται, κάνει κοούρη, φιμώνει τόν μέσα του δαιμόνα και έξεκαλουθεί τόν ανή-

Ο Καζαντζάκης έπιπούφει από τό παλιό Μοναστήρι στη Σημεία τό 1946 κίββαλο σ' ένα γαβθορούκι.

φορο. Τό ίδιο κάνει κι ο Όδυσσεάς δεν είναι ή άποκορυφήσις του άγωνα του ή μηδενιστική αυτ ή Κραυγή «Και τό Ένα τούτο δεν ύπάρχει!». Είναι μία δικλείδα που τήν άνοίγει — μία στιγμή για να μήν πλαντόξη, άνακουφίζεται, να ίριπει κοούρη άπό τή φρική κι έξεκαλουθεί τό δρόμο που διαλέξε τόν Άνήφορο.

Ένας ανήφορος τρικής ύπέρθε ο δρόμος του Νίκου Καζαντζάκη. Τόν βάδισε με πίστη, με άποστολική διάθεση και με τήν ίση φλόγα του μύσου. Από τό φθινόπωρο του 1906 όταν φοιτητής άκόμη, έξέδειτε τό πρωτόλειό του «Ο όμοι και τό κρίνο» έως σήμερα — πενήντα συνιπτά χρόνια πνευματικού μόχθου — ο Καζαντζάκης επύρωσε πυραμίδο έργων — όλοου τους τομείς του έντέχνου λογου — ποιήση, μυθιστόρημα, θέατρο, τσιδιωτικές περιγραφές, δοκίμια, μεταφράσεις — και ή πνευματική του προσωπικότητα έχει τήν επιβλητική παγκόσμια άναγνώριση. Οι μεταφράσεις των έργων του έχουν φέρει τήν Έλλάδα και τήν πνευματική της φυσιογνωμία στο προσκήνιο του διεθνούς ενδιαφέροντος. Κανένας άλλος Έλληνας από τήν έποχή του Σολωμού δεν εκινήθη με τόσο άνεση στο στίβο του Εύρωπαικού πνεύματος. Ο θάνατός του είναι άπόωεια εθνική και είναι πένθος για τούς πνευματικούς ανθρώπους όλου του κόσμου.

Τελευταία συνάντησι με τον Καζαντζάκη

Μέσα σ' ένα δασύ πάρκο, απορμένο κόκκινες στέγες, «ανάκαλυψα» τό σπιτί που γύρευα. 'Ο κήπος, ή διπλή σκάλα, τὰ πράσινα παράθυρα — ήταν όπως σ' όλα τὰ σπιτία γύρω. Μά ή πόρτα τούτη είχε άλλο νόημα γιά τόν Έλληνα επισκέπτη. "Ανοιξη εδω και τρισήμισα χρόνια, και βρισκόμουν στίς Κάννες. Λίγα χιλιόμετρα πιό πέρα ήταν ή 'Αντίμη, ή "Αντίπολη» — κι ό Καζαντζάκης. "Εν' όπόγευμα χτύπησα τήν πόρτα του.

"Ενα παντζούρι του σιωπηλού σπιτιού άνοιξε μέ κόπο και ή άνομομενη μορφή πρόβαλε έρωτηματική. Η ήλικία, ό στοχασμός, οι άγωνίες, τήν είχαν σκάψει, αλλά δέν τήν είχαν σαρώσει. Σε λίγο μέσα στό μισοσκότεινο δωμάτιο, που τόκαναν πιό «μυστικό» οι εκμίσθων δέντρων, είχα πάλι άπέναντί μου τόν Λεβντή της Κρήτης, γερασμένο μά άκατάβλητο.

Πολλοί τόν λάσπωναν, τόν προηλάκιαν, τόν λιθοβολούσαν — Έλληνες, φυσικά, τόν Έλληνα Προφήτη. Τυφλωμένοι από πάθος, φθάνο και προλήψεις. "Η κλεινόνας εκούσια τὰ μάτια μπρός στην 'Αλήθεια του. Μά θα πρέπει όλοι αυτοί, να μήν τόν γνώρισαν — έστ'ω και λίγο — από κοντά. "Αλλοίωτικά ή εμπόθειά τους θα έδωθε μπροστά στον "Ανθρωπο. "Ο Καζαντζάκης — ό ενάγωνος, ό έρημητής — είχε τό χάρισμα να κυριεύη. Ούτε «κωξέρ» ήτανε, ούτε χαριτολόγος, ούτε διαχτυτικός. "Ομως πολύ σύντομα ένοιωθεσ όικεία και άνετα μαζί του. Καμιά πόζα, κανένα ύφος δέν έβασαν φραγμούς στην έπαφή. Σε λίγη ώρα είχαε βρή ένα φίλο και, μαζί, μία μεγάλη ελληνική καρδιά.

Τις τρεις — τέσσερις φορές, που ειδηθήκαμε κείνο τόν καιρό, τίς ώρες που καθήσαμε κουβεντιόζοντας μέσα στό ακιρό δωμάτιο, άγάπη και άγανάχτηση μαζί με πλημμύριζαν. "Αγάπη γιά κείνον, άγανάχτηση γιά τούς διωχτές του. "Ο «προδότης τών ελληνικών θεσμών» λαχταρούσε αδιάκοπα νιά τήν Έλλάδα — ό «άθεος» μιλούσε κάθε τόσο γιά τήν άγωνία του να βρή και να σώση τό θεό του — ό «άνήθικος» ήταν ή φλεγόμενη βότος της άρτης — ό «πυλημένος κουκουέας» ήταν ό άκατάβλητος έραστής της έλευθερίας... Φυσικά ήν νά τ' άνακαλύψης όλ' αυτά, δέν χρειαζότανε να γνωρίσης από κοντά τόν Καζαντζάκη. "Ολόκληρο τό έργο του, 50 χρόνων, τό διαλαλεί. Χρειαζόταν όμως καλή πίστη και τίμιος νοός γιά να τόν παραδεχτή. Κι αυτά λείπανε άπ' τούς «σταυρωτές του».

"Αμα γνώριζε όμως από κοντά τόν Καζαντζάκη — πόσο επικίνδυνη και τίς περισσότερες φορές άπογοητευτική είναι ή προσέγγιση τών ανθρώπων που τιμές και θαυμάζει! — άμα τόν γνώριζε από κοντά, έβλεπε πως ό καθημερινός "Ανθρωπος ήταν άλόγελα συνειής με τόν Πνευματικό. Πως δέν ήταν λόγια γιά κατανάλωση όσα είχε χαράξει στό χαρτί, αλλά ή κρουγή του αίματος και του νοού του. "Ο ένσάρκας Καζαντζάκης δέν πρόδιδε ούτε κατά ίωτα έν τό πνεύμα του.

"Ισως τό πιό χαρακτηριστικό — και τό πιο έλκυστικό του — γνώρισμα, ήταν ή απλότητά του. Ούτε ό πολύχρονος στοχασμός, ούτε ή άκατάπαυτη μάχη του με τόν εαυτό του, ούτε ή παγκόσμια δόξα που είχε (τόσο άργά) κερδίσει, τόν άποξένωσαν άπ' τούς ανθρώπους ή τούδωσαν τήν έλάχιστη έπαιση. Κάποια στιγμή που μούφερε μία ώραιότατη γερμανική έκδοση του «Τελευταίου Πειρασμού» (μόλις τότε είχε κυκλοφορήσει) τὰ κουρασμένα μάτια του πήραν μία φωτερή λάμψη. Μά, περισσότερο όπο τήν ικανοποίηση γιά τήν επιβράβευση του «καλού άγώνα» του, μού φάνηκε πως χαιρόταν ό έραστής του ώραιού. Τά μακριά του δαχτυλά χάρεισαν τό βαθυπόσινο δέσιμο του βιβλίου με τήν άπόλαυση ενός φλωρεντινού «ντιλετάντε»...

"Η Έλλάδα ήταν αδιάκοπα μέσα στίς κουβέντες μας. Οι μακουνοί φίλοι και, καμιά φορά, οι Έξφρενοι έχθροί. "Ο Καζαντζάκης δέν άγαναχτούσε. Δεχόταν μακρόθυμα τούς λιθοβολισμούς. Μόνο μία στιγμή είπε λυπημένος:

— Γιστί φωνάζουν: "Εγώ δέν ζήτησα τίποτο. δέν θέλησα να πάρω τίποτα, από κανέναν. "Ο καθένος κάνει τό έργο του, όπως νομίζει κι όπως μπορεί. "Ο καθένος προσπαθεί να ύποτάξη τήν τύχη που τόν καθάλλοει στή ράχη. "Ολη μου τή ζωή πάλαψα κι έγώ, όπως όλοι. "Εκνα αυτό που πίστευα, ός κάνουν κι οι άλλοι, αυτό που πιστεύουν.

Βυθιαένος στην πολυθρόνα του μ' ενωμέ-

Του Μ. ΠΛΩΡΙΤΗ

να τὰ δαχτυλά τών χειρών του, κοιτούσε ίσια μπρός, σά νάβλεπε —στέλειωτο μονοπάτι— αυτή τή ζωή, τή γεμάτη άγωνία, δάκρυα, αίμα, πίστεις κερδιομένες και πίστεις άπορημένες, άκρόεστη δίψη να εισχωρήση στό μυστήριο της ζωής, που όλο και τό πλησιάζε και όλο του έξφευγε άπ' τὰ χέρια.

Τώρα δέν του άπόμεινε παρά ή κουρασμένη σάρκα του — που τήν ύπονόμευε — από μέσα τό ίδιο του τό αίμα — και τό άκούραστο πνεύμα του. Μ' αυτό αντίμετωπίζε θαρραλέα τή ακία του θανάτου, που γινόταν όλο και πιό βαρειό, όλο και πιό κοντινή. Τελευταίως του τώσα χάρες, τό άσπρο χαρτί και τὰ ταξίδια. Αυτός ό γιος του "Ομήρου όνειρευόταν τίς στερνές περιπλανήσεις του.

— Θέλω να πάω στή Νότια 'Αμερική, μού ελεγε. Είν' ένας κόσμος που δέν τόνε γνώρισα και που μού ύπνάνει πάντα τό νοού... Θέλω να

Εσανάω στήν Κίνα και τήν 'Ιαπωνία. Τεράστιες άλλαγες έγιναν από τότε που Εσανάημουσ εκεί...

Τό πρώτο ταξίδι δέν μπόρεσε να τό πραγματοποιήση ποτέ. Τό δεύτερο, που τό κατώρθεσε, τόν έστειλε στον τάφο...

— Κι ή 'Ελλάδα; τόν ρώτησα.

— "Η Έλλάδα είναι ή μεγάλη μάνα, έκανε ζωηρά. Δέν έχει σημασία κι άν βρισκόμαι μακριά της. Τήν Έλλάδα τήν έχω μέσα μου. Και πού πολύ τήν Κρήτη... "Επειτα κι εδω που βρισκόμαστε είναι Έλλάδα. Τήν 'Αντίπολη δέν τή χρίσανε Έλληνες, γίωτες; Μά είτε εδω, είτε άλλου, ή Έλλάδα μ' άκολουθει παντού και πάντα...

"Επειτα πρόσθεσε πιό γαμηλόφωνα:

— "Όπως θέλω να πεθάνω στην Κρήτη. Είναι ή γή μου. "Εκεί στο Κόστρε ('Ηράκλειο). Κι άν δέν προφτάω να πεθάνω εκεί, εκεί βέλω να μέ θάσωμε. Τό χόμα της Κρήτης έφτισσε τό αίμα μου — αυτό θέλω να τό πιή...

"Η Μοίρα δέν άφηρε να Εσανάη τόν ήλιο της Κρήτης. Μόνο ή γή της θα του δώση τή στερνή χαρά...

Λίγο άργότερα με Εσπρωβόδισε ως τήν πόρτα του κήπου του. Γιά τελευταία φορά, τούσφιές τό μακρού, λιγνό χέρι του.

— "Ο Θεός μαζί σας — μούπε, όπως έλεγε πάντα. Και πρόσθεσε:

— Νάσαστε εύτυχισμένοι που γεννηθήκατε Έλληνες.

Στή στροφή του δρόμου γύρισε τὰ μάτια μου πίσω. "Η άλύγιστη σιλουέτα του Ψηλορείτη είχε μείνει ασάλευτη, βιβλική στό κατώφλι. Δέν τήν Εσανάειδα πια...

(Η συνέχεια του άφιερώνματος στο έπίοιμενο τεύχος)

Τὸ ΚΡΙ - ΚΡΙ

Τὸ θαυμασίο έμβλημα τῆς ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΛΕΒΕΝΤΙΑΣ κατασκευασμένο στό χέρι άπό γνήσιο ΚΡΗΤΙΚΟ ΑΛΑΒΑΣΤΡΟ.

Έπίσης, μιὰ σειρά άπό άληθινά κομψοτεχνήματα σε κλασικό ή μοντέρνο στυλ.

★ ΣΤΑΚΤΟΔΟΧΕΙΑ

★ ΑΝΘΟΔΟΧΕΙΑ

★ ΒΑΖΑ

★ ΦΟΝΤΑΝΙΕΡΕΣ

★ ΛΑΜΠΑΤΕΡ

★ ΤΡΑΠΕΖΙΑ

"Όλα κατασκευασμένα άπό ΚΡΗΤΙΚΟ ΑΛΑΒΑΣΤΡΟ και ΟΝΥΧΑ, σε καταπληκτικές τιμές.

Πώλησις ΧΟΝΔΡΙΚΗ - ΛΙΑΝΙΚΗ.

Έκτέλεισις παραγγελιών όπου και άν εύρίσκεσθε.

Διά παραγγελίας:

CRETAN HANDICRAFTS

Τ.Θ. 75, Τηλ. 081/223210,

Έράκλειον - ΚΡΗΤΗΣ

ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΝ ΤΙΜΟΚΑΤΑΛΟΓΟΝ